

УДК 340.12

ГНОСЕОЛОГІЧНІ КОНЦЕПТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИНЦИПУ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Даниленко А.В.

Львівський державний університет внутрішніх справ

Стаття присвячена філософсько-правовому дослідженню гносеологічних концептів принципу відповідальності в діяльності працівників національної поліції. Зазначено, що відповідальності перед суспільством повинно надаватися особливе значення в реформі державної служби працівника правоохоронних органів. Відповідальність може розумітися і як форма контролю над здійсненням влади і як одна з гарантій ефективності практики державної цивільної служби. У якості підсумку акцентовано увагу на залежності розвитку суспільства від рівня професійної компетентності державних службовців, зокрема працівників національної поліції, оскільки вони є головними суб'єктами управління суспільством.

Ключові слова: гносеологія, відповідальність, правоохоронні органи, правоохоронна діяльність, працівник національної поліції, філософія права.

Постановка проблеми. Зміни технічного і соціального характеру кризь призму етики можуть розглядатися як розширення спектра форм можливої поведінки. Для прикладу розглянемо поширення останніми десятиліттями різноманітних засобів комунікації і комп'ютерних засобів. Ця тема цікава саме як модельна через стрімкість, з якою змінилося людське буття, принаймні, в деяких сферах. Виникає безліч приватних, ґрунтовних і не дуже, етичних питань. На деякі з них відповіді знаходять у житті і закріплюються в більш або менш загальнови́зних нормах (можна, наприклад, говорити про етику розмов по мобільному телефону), деякі ж сприймаються як якісно нові проблеми. Розширення

потенційного кола спілкування до глобального разом із можливостями анонімності в мережі Інтернет дає змогу людині безкарно образити іншого, та й взагалі висловити щось абсолютно немислиме у традиційному особистому спілкуванні. Здавалося б, зруйнована природна основа для застосування схеми відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Принцип відповідальності, в його багатовимірності, досліджували як вітчизняні так і зарубіжні вчені, філософи: Р.Г. Апресян, В.С. Бліхар, О.М. Белова, Р. Інґарден, Г. Йонас, К. Мітчем, А.Т. Панов, Д.Ф. Стівен, В.А. Шабалін та ін. Проте, на сьогодні залишається не вирішена проблема пізнавального концепту принципу відпо-

відальності в правовідносинах, правоохоронній діяльності тощо. З огляду на це, метою статті є філософсько-правове дослідження гносеологічних концептів принципу відповідальності в діяльності працівників національної поліції.

Виклад основного матеріалу. Філософи встановили, що період стрімкого розвитку етики відповідальності охоплює ХХ століття (останніми 20-ма роками здійснено чималу кількість досліджень на цю тематику), але передумови цього процесу сягають давнини. Вельми цікаво, як здійснювалися становлення й розвиток етики відповідальності. Попри те, важливо розуміти, що поняття «відповідальність» містить три складові: 1) носій відповідальності; 2) адресат відповідальності; 3) інстанція відповідальності.

Створення добра (на жаль, часом і зла) – це повсякденне заняття всіх людей. В одних випадках природа добра очевидна (зігрій замерзлого, допоможи потерпілому), в інших – його сенс треба виявити. Отже, добро у глобальному, найбільш обтяжному контексті розуміється як відповідальність, яка передбачає пошук і знаходження найбільш ефективних цінностей. З таких позицій можемо говорити про соціальну відповідальність. О. М. Белова тлумачить поняття відповідальності, дотримуючись двох позицій: «1) позиції юридичної науки: відповідальність – це ставлення до влади; 2) позиції філософської науки: відповідальність розглядається крізь призму етичних категорій «мораль», «повинність», «обов'язок», «добро», «зло», «свобода» [1, с. 40].

Осмислюючи проблему відповідальності, Р. Г. Апрусян стверджував, що «вона може бути двоякою: а) спричиненою груповими, корпоративними, службовими або будь-якими іншими локальними обов'язками, що наближає її до розуміння підзвітності; б) самостійно прийнятою особою як особистий і універсальний обов'язок» [2, с. 171–172].

Відомий дослідник етичної думки Р. Інгарден, з'ясовуючи значення терміна «відповідальність», пропонує чотири ракурси його розуміння: «1) людина несе відповідальність за що-небудь; 2) людина бере на себе відповідальність за що-небудь; 3) людину притягають до відповідальності; 4) людина діє відповідально» [3, с. 71].

Загалом у ХХ столітті виникло чимало синтетичних систем. Різкий технологічний прорив істотно збагатив і розширив площину для філософування на тему взаємовідносин «людина – світ». Саме етика була приречена на пошуки відповіді на виклики цивілізаційного вибуху. Тому не дивно, що етична проблематика домінує практично в усіх концепціях, створених в цей час.

Цікавою є, зокрема, етична концепція Р. Йонаса. З його іменем (і не тільки) пов'язано становлення понять «нова етика», «етика відповідальності». Він стверджував, «що ані моралі, ані морального переконання, ані тверезого мислення не достатньо для досягнення моральної правильності (необхідна відповідальність)» [4, с. 231].

У працях М. Вебера, наприклад, етика відповідальності розглядається у взаємодії з етикою переконання, що знаходяться в певному логічному протиставленні. Констатуємо, що етика відповідальності, на відміну від етики переконання, природно зумовлена, а етика переконання перед-

бачає наявність розвинутого соціуму і похідних від нього структурованих ціннісних систем (релігійних, політичних тощо), що становлять основу етики переконання. Суворі реалії завжди виступали обмеженням людських прагнень і коректували кожний крок діючого суб'єкта. Етика відповідальності як концепт передбачає очевидну відплату за діяння, а етика переконання – наявність привнесених усталених соціально зумовлених компонентів свідомості, що формують уявлення про належне і суще.

В цьому контексті промовиста позиція Д. Ф. Стівена, який стверджує: «Люди мають таку натуру, що хоч яку теорію добра і зла ми вирішимо визнати, у світі завжди буде величезна кількість поганих і байдужих людей, які зумисне робитимуть усе те, чого не повинні. Єдиний спосіб, із допомогою якого практично можна вплинути на них узагалі, – це примушування або обмежування» [5, с. 679].

Етика відповідальності, що розуміється як раціональна система поглядів і має природну основу, здатна адекватно відобразити актуальний стан системи взаємовідносин «людина – суспільство – світ» і запропонувати прийнятні моделі поведінки індивіда без недоречної ідеалізації або, навпаки, демонізації homo sapiens.

Розглянемо модель взаємодії компонентів системи етики відповідальності, міркуючи від простого до складного. Йдеться найперше про індивіда, його мотивовану поведінку і об'єкт, який на цю поведінку реагує. Найпростіший, первинний рівень передбачає наявність іншого індивіда як об'єкта дії і безпосередність і дії, і відповідальності (відплати) за нього. Найбільш архаїчні етичні максими, що в різних варіантах охоплюють «не роби іншому того, чого не побажав би собі», загалом відображають саме цю найпростішу схему ставлення людини до людини. Кожна нова етична проблематика, на наш погляд, виникає за зміни суб'єкта або об'єкта розглянутої схеми, або за виникнення непрямих, опосередкованих відносин між ними.

За відсутності цих змін іншої етики, крім архаїчної максими, і не могло б виникнути – вона була б достатня для збалансованого співіснування суб'єктів (об'єктів). Ускладнення соціальної структури або розширення можливостей особистості в результаті технічних удосконалень створює ланцюжок опосередкованостей в системі «дія – відплата», відтак потрібне пояснення, чому виникли або можуть виникнути наслідки, як потрібно поводитися, щоб ці наслідки узгоджувалися з позитивними очікуваннями. Дія механізму вже не настільки очевидна (Ми свідомо вжили термін «позитивні очікування» як нейтральний заміник для таких понять, як «благо», «належне», «добро» і «добросовісність», оскільки вони є результатом розвитку етики переконання і формуються в тісному взаємозв'язку зі специфічними національно-культурними, релігійними і політичними реаліями різних народів і епох). Ці пояснення фактично і становлять зміст безлічі окремих етичних систем.

Можна говорити про якісно новий стан людини у віртуальному середовищі і конструювати принципово відмінну від вікової, традиційної, систему міжособистісних зв'язків. Але чи варто

говорити про безкарність за спричинену образу як про щось, що не має аналогів у минулому, довіртуальному світі. Зрозуміло, немає. Споконвіку безкарність хамства як феномен було відомо людству, але користуватися ним могло обмежене коло людей, яке мало високий соціальний статус. Тобто, звичайно, в різних культурах існували і розвивалися уявлення про належну гідну поведінку можновладців, але це не скасовує грубість. Зараз це «задоволення» припинило бути прерогативою обраних і у відомому сенсі демократизувалось, як задоволення від можливості пити каву вранці або спати на м'якій постелі.

Вивчаючи це питання з точки зору природної етики відповідальності, можна стверджувати, що ідея про ілюзорність безкарності вимагає розумових зусиль й уявлення про складне поєднання опосередкованостей, що можуть призвести до непрямої відплати. Очевидно, не йдеться про невідворотність відповідальності, а про формування загальноприйнятої сукупності норм, з привнесенням дуже важливих, наприклад, релігійних доказів, наявних у раніше сформованих системах етики переконань. Зауважимо, що релігійна мотивація, що бере участь у формуванні етики, заснованої на відповідальності, – найважливіша тема, що заслуговує окремого дослідження.

Етика відповідальності, вважаючи збереження життя самоочевидною головною цінністю, природно, у своїх побудовах орієнтується на поведінку нормального, розумного, у відомому сенсі егоїстичного індивіда, що діє в своїх інтересах. Якщо говорити про загрози, пов'язані безпосередньо з можливістю самознищення, то, незважаючи на глобальний масштаб проблеми, власне етична складова надважлива. Так, цивілізація створила (і, мабуть, не могла не створити) засоби, які, якби вони опинились у руках безвідповідальних політиків або терористів, здатні припинити людську історію. На світі живе невелика кількість людей, у руках яких у прямому розумінні – доля планети. У цій унікальній ситуації ми існуємо кілька десятиліть, але складно сказати, що вона передбачає якісно нову етику. Відповідальність особистості, яка знаходиться при владі, стала глобальною.

Відповідальність працівників національної поліції, влади загалом, соціальна відповідальність бізнесу, етика вченого – ці словосполучення у всіх на слуху і є надзвичайно змістовними. Видається можливим формування вузькоспеціалізованих етичних систем на основі складної логіки індивідуальної відповідальності. Етики потребує і діяльність правоохоронних органів, які повинні бути гарантом втілення права, в основі якого – мораль [6, с. 105].

Неабиякий внесок в осмислення відповідальності зробив Карл Мітчем, який стверджував: «коли придивитися до того, які саме професійні спільноти найінтенсивніше дискутують з приводу проблеми професійної відповідальності та етики, то з'ясується, що ці спільноти володіють великою технологічною владою» [7, с. 105].

Етика відповідальності формує моральний ідеал. Відповідальність охоплює практично всі види людської діяльності. У зв'язку з цим для підкреслення кореляції змісту відповідальності людини за ненормативну поведінку, як слушно

акцентують А. Т. Панов і В. А. Шабалін, важливе значення мають міра і обсяг відповідальності, які можна розкрити через низку факторів: «1) конкретно-історичну ситуацію, в якій діяла людина; 2) реальні права і можливості людини; 3) здатність людини передбачати і адекватно оцінювати наслідки своїх учинків; 4) наявність і можливість вибору різних варіантів поведінки; 5) рівень співвіднесеності належного і бажаного в поведінці конкретного індивіда» [8, с. 48–49].

Етика відповідальності ґрунтується на понятті про гуманізму. Це ще один важливий аспект відповідальності (зокрема відповідальності працівників національної поліції). Гуманізм як основоположний етичний принцип діяльності працівника національної поліції ґрунтується на його обов'язку не просто сумлінно дотримуватись закону, а діяти в інтересах права і тих, чий права і свободи йому довірено захищати, надавати юридичну допомогу у вигляді порад і консультацій [9, с. 333–334]. У зв'язку з цим на працівника національної поліції покладається комплекс зобов'язань як юридичного, так і морального характеру, і саме від цієї інституції залежить реальна можливість реалізувати конституційно закріплене право кожного на захист.

Якщо глибокі юридичні знання, висока кваліфікація знаходяться на озброєнні аморальних осіб, яким законом надано право працювати в правоохоронних органах, то це не тільки призводить до зниження рівня довіри до інституту міліції, але і реально загрожує правосуддю, а отже, і суспільству загалом. Результатом цього постійна актуальність питань етики (ґрунтується на принципах гуманізму) в діяльності працівника національної поліції та відповідальності за порушення її норм.

Попри це, досягнення ідеалів правової держави можливе не стільки за оновлення правової регламентації всіх сторін державного і суспільного життя, зміни стилю і методів роботи державних органів, скільки за високої суспільної довіри до МВС, основою якої є високі етичні вимоги. Становлення правової демократичної держави пов'язано з проблемою використання морально-правових засобів у реалізації прав людини, насамперед у діяльності працівників правоохоронних органів.

Висновки. Ступені відповідальності працівників національної поліції – явище, яке розвивається і перебуває в постійному становленні. По-перше, існує відповідальність працівника перед собою. Цей ступінь відповідальності фіксується у такій моральній категорії, як совість. Проявляється вона в практиці людських відносин і потребує осмислення і реалізації. По-друге, наявна відповідальність працівника перед своєю родиною, батьками, дітьми. По-третє, є відповідальність перед колективом, де найбільш повно проявляються не тільки моральні риси, але і професійна орієнтація. По-четверте, існує відповідальність перед суспільством. І нарешті – відповідальність перед державою і законом. Урешті рещт, важливим є те, що відповідальності перед суспільством повинно надаватися особливе значення в реформі державної служби працівника правоохоронних органів. Відповідальність може розумітися і як форма контролю над здійсненням влади і як одна

з гарантій ефективності практики державної цивільної служби. Врешті решт, особливе значення етики в діяльності працівників національної поліції виявляється в тому, що ця професія розкриває внутрішнє ество працівника, є таким видом діяльності, де елементи морально-психологічного характеру виступають як внутрішні компоненти

діяльності. Сьогодні одним із завдань національної поліції як важливого інституту суспільства є прагнення до постійного вдосконалення, особливо з урахуванням змін, насамперед у суспільній ідеології, перед якими опинилася Україна останнім часом. В цьому процесі особливе значення має необхідність етичних норм і принципів.

Список літератури:

1. Белова О. М. Социальная ответственность как один из аспектов формирования личности / О. М. Белова // Вестник Оренбургского государственного университета, 2005. – № 7. – С. 40–48.
2. Новая философская энциклопедия: в 4 т. – М.: Мысль, 2010. – Т. 3. – 692 с.
3. Ингарден Р. Книжечка о человеке. Об ответственности и ее онтических основах / Роман Ингарден. – М.: МГУ, 2010. – 208 с.
4. Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації / Г. Йонас. – К.: Лібра, 2001. – 400 с.
5. Стівен Д. Ф. Свобода в межах моралі та права / Д. Ф. Стівен // Консерватизм. Консервативна традиція політичного мислення від Едмунда Берка до Маргарет Тетчер. – К.: Смолоскип, 2008. – С. 667–685.
6. Бліхар В. С. Принцип відповідальності у морально-професійному утвердженні працівників правоохоронних органів (філософсько-правова рефлексія) / В. С. Бліхар // Філософські та методологічні проблеми права. – № 2. – 2016. – С. 104–111.
7. Митчем К. Что такое философия техники? / К. Митчем. – М.: Аспект Пресс, 1995. – 149 с.
8. Панов А. Т. Социальная ответственность личности в развитии социалистическом обществе / А. Т. Панов, В. А. Шабалин. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1976. – 141 с.
9. Бліхар В. С. Принцип відповідальності у формуванні морально-професійного статусу працівника правоохоронних органів / В. С. Бліхар // Вісник ЛьвівДУВС. Серія: юридична. – № 4. – 2016. – С. 333–341.

Даниленко А.В.

Львовский государственный университет внутренних дел

ГНОСЕОЛОГИЧЕСКИЕ КОНЦЕПТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ПРИНЦИПА ОТВЕТСТВЕННОСТИ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РАБОТНИКОВ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПОЛИЦИИ

Аннотация

Статья посвящена философско-правовому исследованию гносеологических концептов принципа ответственности в деятельности работников национальной полиции. Указано, что ответственности перед обществом должно предоставляться особое значение в реформе государственной службы работника правоохранительных органов. Ответственность может пониматься и как форма контроля над осуществлением власти и как одна из гарантий эффективности практики государственной гражданской службы. В качестве итога акцентировано внимание на зависимости развития общества от уровня профессиональной компетентности государственных служащих, в том числе работников национальной полиции, поскольку они являются главными субъектами управления обществом.

Ключевые слова: гносеология, ответственность, правоохранительные органы, правоохранительная деятельность, работник национальной полиции, философия права.

Danylenko A.V.

Lviv State University of Internal Affairs

EPISTEMOLOGICAL CONCEPTS RESEARCH PRINCIPLE OF RESPONSIBILITY IN THE PERFORMANCE OF EMPLOYEES OF THE NATIONAL POLICE

Summary

The article is devoted to the study of the philosophical and epistemological concepts of legal responsibility principle in the activities of the national police force. It is indicated that social responsibility should be given particular importance in the reform of the civil service employees of law enforcement bodies. The responsibility can be understood as a form of control over the exercise of power and as one of the guarantees of the efficiency of the civil service practice. As an outcome also focused on the development of society, depending on the level of professional competence of civil servants, including the national police, as they are the main actors of social control.

Keywords: epistemology, responsibility, law enforcement agencies, law enforcement, employee of the National Police, philosophy of law.